

TÜRKMEN, YÜRÜK, AFŞAR HALI VE KİLİM MOTİFLERİ ÜZERİNDE ARAŞTIRMA

Öğretmen:
Yusuf DURUL

Köylü el sanatları, diğer sanat kolları arasında ayrı bir grup teşkil eder. Menşe itibariyle çok eski zamanlara kadar kökü derinleştirilebilen bu sanat'.Ua faydadan ziyade süsleme fikri hakimdir. Yapılışında kullanılan basit usul ve araçlara rağmen tezyinatında zengin bir buluş ve harikula- de bir zevk hakimdir.

Anadolu'da ıstar dokumalarını çeşitli grup ve devrelere ayırmak mümkündür'. Yürüklerle Türkmen ve Afşarların ıstal' dokumaları bu sanatın bir başlangıcı ol- ması icabetmektedir. Bu itibarla halı ve kilimleri çeşitli gruplara ayırmadan ön- ce esas unsur olan dokuma nevelerinin tezyini mahiyetleri üzerinde mahalli ara- tırmalara girişmek ve daha ziyade bunları folklor ve etnografya bakımından tasnife tabi tutmak şarttır.

fıllı ve kilim, göçebe hayatına uygw? ve kolaylıkla taşınabilen, mesken tefrişin- de en mükemmel bir vasıta. Seyyar me - krn hayatından daimi mesken hayatına ge- çerken halı ve kilim tiplerinde değişiklik clmaclığı tabiidir. Genel hayat şartlarının süntle değişmekte olmasına rağmen Tür- kmenlerle Afşarlar ve Yürükler, zati ihti- yaçlarını karşılamak için yaptıkları bu do- kumalarda eski bilgi ve göreneklerini bi - ata yadigarı olarak devam ettir- mekte ve sanatın bütün incelik ve nefasetini halen yaşatmaktadırlar.

(Niğde - Yörük Halı ve Kilimleri) adlı kitabım için tetkik ve araştırmalarım,ı Toroslar'da Üç Kapılı Yaylasında devam ederken, ıstır tezgahının önünde kilim dokuyan geline:

- Dokuduğun kilimin örneğini ner<J- den aldın? diye sordum. Verdiği cevap ka- tı ve netti:

- Anamdan gördüğüm, düşündükle • rim, etrafımdaki elyalar ve yaylam.

Şu halde gerek renginin tabiattan alınmış olması, gerekse motif ve kompozis- yonunun gelen k ve göreneğe göre tertip- lenmiş bulunması aşiret ıstar dokumala - rında göze çarpan belli başlı hususiyetler - dir.

Nitekim, bu dokumalarda çok ker.:ı hayvan motiflerinin bir sembol ol.arak kullanıldığı müşahede edilmektedir. Bu suretle yerine göre kahramanlığı, saygı ve muhabbeti temsil eden işaretler kullanıldı- ğı gibi bazen istihzayı anlatan muhtelif motiflerin dokunduğu da görülmüştür.

Niğde'de Sungurbey Camiinde rast- ladığım çift kartallı halının (Foto: 1) gö- bek kısmı tezyinatını teşkil eden "çift kar- talı" bu camiin kuzey kapısı üstündeki taş kabartmada da mevcuttur. Bu motifin halı- ya tatbik edilmiş olması, Türk sanat anla- yının en güzel bir örneğidir. Hususiyle bu kartalı kornişliyen bordür insanı düşün- dürmektedir.

"Diyarib::ı.kır" kitabının müellifi Bay İsmail Konyar, adı geçen Sungurbey Ca- miinin kuzey kapısı üzerindeki çift kartal hakkında (sayfa: 107):

"Buna ilave olarak Orta Anadolu'da, Niğde'de bulunan iki esere nazarı dikkati atfetmek lazımdır. Bunlardan birincisi Sungurbey ismini taşıyan bir cami olup, şimal kapısında bir kuş resmi menkuş bu- lunuyor. Burada Sungur kelimesinin ma - nası bu armaya uygun düşer. Fakat, ben bu nokta üzerinde ısrar etmiyeceğim. Çün- kü camii inşa edenin ismi camide yoktur."

Yine aynı kitapta (ss.yfa: 106) "Sel - çukluların ecdadı da arma olarak yırtıcı

bir kuş kabul eden bir soydan çıkmakta -dır" deniliyor.

Gerçekten bu arma motifi halıda kuvvet ve saadet sembolü olarak kullanılmıştır. Bundan başka Niğde halılarının "sn• ve "ayak" tezyinatında kismet ve bolluk işareti olarak kullanılan balık motifler,, buluş ve terkip itibariyle cidden güzeldir. Kilim, çuval ve cicimlerde sık sık "koç başı motifleri görülmektedir. Bunlar, yı- ğitlik, doğru sözlülük, güvenlik ifade eden işaretlerdir. Kuşlar, sevinç ve haberci işaretleridir. Bilhassa kilimlerde ara motifi. çuvallarda ise bereket işareti olarak kullanılmaktadır. Ekin çuvalından tesbit efü- ğim kaz motifi stilize edilmiş şekliyle mükemmel ve harikulade bir hareket ifade etmektedir.

Erkişehir - Karakeçili Yürüklerin- den birinde rastladığım bir develi halısındaki (Foto: 2, renkli planj) "su" ve "ayak" ifade kabiliyeti, sanat.kar Türk kadınlarının misal olarak aldığı deve motifi ile canlı hayv:mlardan faydalanabilmenin güze] bi

örneğini vermiştir. Cidden bu halıdaki dişi ve erkek deve kompozisyonu iki cepheli ifadesiyle yerinde bir ahenk teşkil etmek • tedir.

Halılarda kafeste kuş, veya sadece kuş motifleri, saadet ve muhabbet işareti olarak alınmıştır (Foto: 3, kilim). Afşarlard& hayvan motiflerinin her biri ayrı ayrı bit" semboldür. Bilhassa Pazarören mezarındaki mezar taşları üzerinde görülen hayvan motiflerinin, kilim ve çuvallarda d21 bulunduğunu söylemekle, bu mühim mevzu üzerinde daha kati bir hükme varmadan önce bu sahadaki araştırmaları derinleştirmenin daha isabetli olacağı kanaatindeyim.

Balıkesir - Yağcılar yürükleri arasında hayvan motiflerine yer verilmişti,. Bekleşen köpeklerin ifadeli kompozisyoncu1 kedi ve kurbağa motifleri bu hususta P1 güzel birer örnektir.

Türkmen aşiretleri arasında da hayvan motifleri kullanılmaktadır. Bilhassa "koç başları" motifleri çok görülür.

